

Motion till riksdagen 2022/23:1881

av **Malin Björk m.fl. (C)**

Konstitutionella frågor

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en grundlagsöversyn vad gäller rätten till domstolsprövning av grundlagsfästa fri- och rättigheter och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en grundlagsöversyn vad gäller äganderätten och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en grundlagsöversyn vad gäller diskrimineringsförbudet och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en grundlagsöversyn vad gäller minoritetsfrågor och minoritetsspråk och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en grundlagsöversyn vad gäller konstruktivt misstroendevotum och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att grundlagsfästa grundläggande budgetregler så att effekten av 90-talets ändringar inte går förlorad, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur demokratin påverkas av globala plattformsföretag, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förbättra möjligheterna för personer med funktionsnedsättning att, mellan och i samband med val, delta i demokratiska processer och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av att regeringen i propositioner som introducerar extraordinär lagstiftning noga redogör för överväganden om effekter och konsekvenser när det gäller begränsningar i grundlagsskyddade fri- och rättigheter, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att i ljuset av de erfarenheter som tillkommit vid hanteringen av coronapandemin utreda frågan om införande av krislagstiftning och tillkännager detta för regeringen.

11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om förändring av valsedelssystemet och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om demokratisk delaktighet och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av en kontaktyta för dialog för ökad förståelse för Sveriges folkrättsliga ansvar för urfolket samerna och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tilldela Forum för levande historia uppdraget att beskriva och informera om hur Sverige behandlat samer, tornedalingar, lantalaiset och kväner, judar, romer och sverigefinnar med bl.a. rasbiologi, skullmätningar, tvångsförflyttningar, nomadskolor, arbetsstugor och assimilering, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om repatriering av samiska kvarlevor och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa långsiktig finansiering av inrättade språkcentrum för minoritetsspråken och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att älvdalska bör erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om civilsamhällets betydelse för att vårda, värna och utveckla de nationella minoriteterna och minoritetsspråken och vikten av goda förutsättningar för det och tillkännager detta för regeringen.

Ett samhälle byggt underifrån

För Centerpartiet utgår samhällsbygget från den enskilda människan. Det individen inte klarar av ensam löser man gemensamt i familjen, byalaget, arbetslaget eller i andra grupper av människor. På samma sätt fungerar det politiska beslutsfattandet; beslut som måste fattas på högre nivå än i kommunen hanteras på närmast möjliga högre nivå i det demokratiska systemet.

Länsstyrelserna är i grunden statens närvaro på regional nivå. Länsstyrelserna är 21 fristående myndigheter med breda uppdrag, vilket innebär en särskild utmaning för regeringen att styra dem och det har länge påtalats att länsstyrelserna inte ges bästa möjliga förutsättningar för att bedriva sina verksamheter. Centerpartiet vill att en riktig decentralisering och regionalisering genomförs, som bygger på att funktion, ansvar och finansiering flyttas från central nivå till regioner med valda församlingar. Regionerna ska vara funktionella med bättre möjligheter till utveckling och jobb i hela landet.

Riksrevisionens granskning av regeringens styrning av länsstyrelserna ("Vanans makt – regeringens styrning av länsstyrelserna", RiR 2019:2) påvisar också att regeringen saknar ett helhetsperspektiv på styrningen av länsstyrelserna, vilket har gjort styrningen sektoriserad, detaljerad och otydlig. Länsstyrelserna har därför svårt att avläsa regeringens intentioner och planera sin verksamhet. Granskningen visar också att regeringen i flera avseenden styr länsstyrelserna som en helhet som om de vore endast en myndighet, istället för flera. Enligt Riksrevisionen har det lett till att roller och ansvarsförhållanden

inom länsstyrelsekollektivet blivit mindre tydliga. Riksrevisionens slutsats är att regeringens styrning av länsstyrelserna begränsar deras möjligheter att bedriva en långsiktig och hållbar verksamhet.

Statens roll och uppgift

Frihet och värdighet

Alla människors lika värde är grunden för Centerpartiets politik och för oss är det en självklarhet att statens främsta uppgift är att garantera alla människors grundläggande fri- och rättigheter. Av 1 kap. 2 § regeringsformen framgår också att den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Detta är en självklarhet i det demokratiska Sverige. Frihet i Centerpartiets mening är inte förunnat de få och de privilegierade. Alla människor, oavsett bakgrund, hudfärg, ålder, kön eller härkomst, ska ges möjlighet att utöka sina livschanser och känna frihet. Därför är det viktigt att lyssna när vi uppmärksammas på att många av våra medmänniskors frihet och värdighet begränsas av rasism, antisemitism, antiziganism, islamofobi och diskriminering.

Under 2020 genomfördes omfattande protester mot polisvåldet och rasismen i USA. Black lives matter-rörelsen har hittat sina uttryck såväl i USA som globalt, men det är tydligt att världen har en lång väg kvar till jämlikhet, förståelse och tolerans. Även i Sverige har Black lives matter-rörelsen protesterat, manifesterat och agerat emot den rasism som finns i det svenska samhället. Statistiken talar också sitt tydliga språk; t.ex. visar en rapport från Länsstyrelsen i Stockholm på stora skillnader mellan afrosvenskar och den övriga befolkningen inom alla undersökta områden såsom bl.a. arbetslöshet, lön och disponibel inkomst, samt möjlighet att göra karriär och uppnå chefspositioner i förhållande till utbildningsnivå. Av Brås statistik framgår också att hatbrott med främlingsfientliga/rasistiska, antisemitiska och islamofoba motiv konsekvent har ökat sedan 2013 (2018 års rapport).

Vi kan inte ha ett samhälle där så många människors liv begränsas av fördomar och diskriminering. Centerpartiet står upp för varje enskild människas rätt till frihet och möjlighet att göra det mesta av sin förmåga och sina drömmar utan att bli begränsad av fördomar, oavsett vad dessa grundar sig i och vem som uttrycker dem. Staten ska underlätta, inte hindra, människors möjligheter att använda det mesta möjliga av sin förmåga. För att uppnå detta måste statens institutioner säkra rättsordningen och spelreglerna i samhället, alltmedan de utgår från den grundläggande värderingen om människors lika värde, frihet och värdighet och arbetar aktivt emot diskriminering. Staten ska skydda och lyfta upp de svagaste och mest utsatta, skapa goda livschanser för alla genom likvärdig och jämställd utbildning, vård och omsorg, och att erbjuda en grundläggande ekonomisk trygghet i livets olika skeden.

Erfarenheten visar dock att offentliga institutioner och myndigheter med tiden tenderar att skapa för mycket fokus på den egna organisationen med följden att den offentliga makten växer på bekostnad av människors självbestämmande. Detta bromsar enskilda initiativ, drivkrafter och entreprenörskap och brister i respekten för människors integritet. I värsta fall leder det till att makt centraliseras och flyttas allt längre bort från individen, något som försvårar och förskjuter såväl ansvarsutkrävande som engagemang.

Grundlagsskyddade fri- och rättigheter

På grund av såväl statens våldsmonopol som dess stora inflytande på människors liv genom lagstiftning och välfärd måste makten också vara föremål för noggrann kontroll och tillsyn. I detta sammanhang är de konstitutionella fri- och rättigheterna medborgarnas viktigaste verktyg: en stark rättighetslagstiftning sprungen ur ett tydligt samhällskontrakt med utkrävbara rättigheter där såväl politiska som juridiska beslut kan överprövas. Så ser ett starkt försvar för medborgerliga och mänskliga fri- och rättigheter ut. En författningsdomstol bör därmed vara ett naturligt inslag i ett samhälle som värnar enskilda människors frihet. För oss är de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna självklara och måste garanteras. Opinionsfriheterna, såsom bl.a. yttrande-, tryck- och meddelarfriheterna, är dessutom centrala i vår demokratiska rättsstat eftersom de säkerställer att makten kan granskas på ett oberoende sätt och att granskningen blir offentlig och tillgänglig för allmänheten.

Europakonventionen har varit svensk lag sedan 1995. De fri- och rättigheter som följer av konventionen får enligt artikel 6 konkret tillämpning i enskilda fall genom att enskilda kan utkräva rättigheterna direkt i domstol. Den svenska rättighetskatalogen, som finns i 2 kap. regeringsformen (RF), ger i huvudsak uttryck för samma eller likartade fri- och rättigheter. Regeringsformens konstruktion och systematik har dock mer haft karaktären av en instruktion till lagstiftaren, snarare än praktiskt användbara verktyg för människor vars fri- och rättigheter överträtts. Av den anledningen finns det heller inte någon uttrycklig rätt till domstolsprövning av de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna i regeringsformen; regleringar om rätten till domstolsprövning finns istället i vanliga lagar och förordningar. I förarbetena till 2010 års grundlagsreform framhölls visserligen vikten av att rättigheterna kan användas praktiskt i domstolar, vilket nu också sker i högre grad än tidigare. Detta är dock inte tillräckligt för att rättigheterna i 2 kap. regeringsformen ska ha samma konkreta relevans, eller vara så tillgängliga och utkrävbara, som de fri- och rättigheter som Europakonventionen stipulerar.

Centerpartiet anser att de grundlagsfästa fri- och rättigheter som kommer till uttryck i regeringsformen ska ha samma skydd som de som finns i Europakonventionen. Dels är det rimligt att rättighetsskyddet i regeringsformen och Europakonventionen åtnjuter samma nivå av skydd och praktiska tillgänglighet, dels finns det också rättigheter i vår grundlag som inte omfattas av Europakonventionen. Vi anser därför att det i regeringsformen bör införas en uttrycklig rätt till domstolsprövning av de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna.

All lagstiftning som innebär en inskränkning av grundlagsskyddade fri- och rättigheter måste också noggrant granskas och övervägas. Sådana begränsningar får aldrig hanteras på slentrian; för att kontrollmekanismerna ska fungera måste lagstiftningens beredning hanteras med stor respekt. Exempel på brister i det hänseendet finns att hämta från införandet, och senare även vid förlängningen av, lagen om särskilda begränsningar för att förhindra spridning av sjukdomen covid-19 (covid-19-lagen). Lagen möjliggjorde omfattande ingrepp i några av våra mest fundamentala fri- och rättigheter såsom mötes- och demonstrationsfriheterna, föreningsfriheten och – inte minst – religionsfriheten. Trots detta saknade lagförslagen analys och utvärdering av dessa frågor. En sådan slapphänt hantering av lagstiftningens fri- och rättighetsbegränsningar kan inte tillåtas att sätta en ny standard. Även vid temporära begränsningar av grundlagsskyddade fri- och rättigheter krävs noggrann genomgång och överväganden om begränsningarnas effekter och konsekvenser. Centerpartiet vill därför framhålla

vikten av att regeringen vid introduktion av extraordinär lagstiftning tydligt redogör för dess överväganden om effekter och konsekvenser för begränsningar i grundlagsskyddade fri- och rättigheter.

Den grundlagsskyddade privata äganderätten är av fundamental betydelse för vår demokrati och ekonomi. Det som ägs privat blir typiskt sett bättre förvaltad än det som ägs av det allmänna. Äganderätten är också en förutsättning för ekonomisk utveckling och marknadsekonomi, och för en långsiktig och hållbar utveckling. Den är av synnerlig betydelse för de gröna näringarna, som i sin tur är centrala för svensk ekonomi. Den inhemska produktionen av såväl mat som skogsråvaror behöver öka för att minska den nationella sårbarheten i kristider, något som blev tydligt under pandemin. För att en sådan utveckling ska kunna bedrivas på ett hållbart sätt är egendomsskyddet avgörande. Under senare år har dock äganderätten alltför ofta kringkurits i naturvårdssammanhang, trots den självklara utgångspunkten om rätten att få bruka sin egen mark. Områden med höga naturvärden har slentrianmässigt helt undantagits från aktivt skogsbruk, och många skogsägare har fått sin äganderätt kraftigt inskränkt när stora områden pekats ut som bevarandevärda, och därmed fredade från brukande. Detta utan att markägarna haft någon rätt till ersättning. Centerpartiet har länge drivit frågan om att stärka äganderätten, inte minst vad gäller de gröna näringarna, och var avgörande för att både den s.k. skogsutredningen (Stärkt äganderätt, flexibla skyddsformer och naturvård i skogen, SOU 2020:73) och Artskyddsutredningen (Skydd av arter – vårt gemensamma ansvar, SOU 2021:51) kom till stånd.

Mot bakgrund av detta anser Centerpartiet att det konstitutionella egendomsskyddet måste stärkas. I RF 2 kap. finns det utförliga regleringar till skydd för hur en rad fri- och rättigheter får inskränkas, och av vilka skäl. Utöver dessa uppställs också krav på bl.a. proportionalitet och tydlighet. Några sådana uttryckliga begränsningar finns emellertid inte för inskränkningar i den grundlagsstadgade äganderätten. För att kunna inskränka äganderätten krävs enligt RF 2 kap. 15 § att det sker för att tillgodose angelägna allmänna intressen. Uttrycket anknyter också till vad som gäller i fråga om egendomsskyddet enligt Europakonventionen – men vad ett *angeläget allmänt intresse* innebär i lagstiftningshänseende är ändå alltid föremål för en politisk värdering. Vid beredandet av enskilda myndighetsbeslut är detta en svår avvägning att hantera, med stor risk för övertramp – något som t.ex. visat sig inom skogsnäringen. Det är tydligt att det bristfälliga konstitutionella skyddet för äganderätten måste åtgärdas. Centerpartiet anser därför att det i regeringsformens 2 kap. bör införas ett uttryckligt proportionalitetskrav vid ingrepp i äganderätten.

Av 1 kap. 2 § RF framgår att den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Diskrimineringsförbudet är en naturlig följd av principen om alla människors lika värde. Vi ser dock i allt större utsträckning exempel på hur denna princip undermineras och motarbetas när reaktionära och populistiska krafter växer i styrka. Det är därför viktigt att vi gör allt vi kan för att skydda de grupper i samhället som är som mest utsatta, och som riskerar allra mest om skyddet för deras rättigheter skulle försämrats. Här skulle en utökning av det konstitutionella diskrimineringsförbudet kunna stå som garant mot en nedmontering av det skydd som ett robust diskrimineringsförbud utgör. Det handlar i förlängningen om våra medmänniskors rätt att existera.

Enligt diskrimineringsförbudet i 2 kap. 12 och 13 §§ RF får inte lag eller annan föreskrift innebära att någon missgynnas med hänsyn till etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande, sexuell läggning eller kön. Centerpartiet anser att regerings-

formens diskrimineringsförbud bör utökas för att motsvara de diskrimineringsgrunder som anges i diskrimineringslagen. Det innebär att även könsöverskridande identitet eller uttryck, funktionsnedsättning och ålder skulle innefattas i grundlagsskyddet.

Krislagstiftning

Under pandemin har det återigen blivit tydligt att befintlig lagstiftning inte alltid är ändamålsenlig eller tillräcklig vid större kriser; i vissa fall till och med förhindras effektiv krishantering. Myndigheter saknar möjlighet att genomföra det som behövs, eller tvingas bryta mot lagar och regler. Förberedelser är A och O i effektiv krishantering; det möjliggör övning och planering för hur man ska agera, istället för att behöva uppfinna hjulet under den aktiva krishantering. Brist på förberedelse leder till förseningar och ineffektiva insatser, ett resursslöseri det ofta inte finns utrymme för under pågående kris. Det är också uppenbart att så var fallet under pandemins inledning, men det hade inte behövt vara så – liknande erfarenheter och slutsatser fanns också från flyktinghösten 2015. En etablerad krislagstiftning som tillgodoser behovet av en gedigen författningsberedskap är också en garant för att grundlagsskyddade fri- och rättigheter inte begränsas i större omfattning än nödvändigt i krissituationer.

Den svenska konstitutionella krisberedskapen är i nuläget begränsad till förstärkt lagstiftning för höjd beredskap vid krig och krigsfara; reglerna i 13 kap. RF om krig och krigsfara medger handlingsutrymme för de högsta statsorganen att i krig, krigsfara och ”sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller krigsfara” vidta de åtgärder som situationen kräver. Någon motsvarande ordning finns dock inte för stora påfrestningar på samhället i fredstid. Inte heller finns någon liknande ändamålsenligt sammanhållen eller samordnad ordning för det svenska förvaltningssystemet, eller lokala och regionala folkvalda församlingar.

2008 års grundlagsutredning föreslog i sitt betänkande att det i regeringsformen bör föras in särskilda regler om hur civila kriser ska kunna hanteras (SOU 2008:125 s. 521 f.). Behovet av sådan lagstiftning har bland annat påtalats av Tsunamikommissionen (se SOU 2005:125 s. 308), men nyligen även av konstitutionsutskottet (se 2019/20:KU8, Tillfälliga bemyndiganden i smittskyddslagen med anledning av det virus som orsakar covid-19). Förslaget i 2008 års grundlagsutredning innebar bland annat en utvidgad normgivningsmakt för regeringen i vissa civila kriser, men efter omfattande kritik gick man inte vidare med förslaget. Ett alternativ skulle kunna vara en utveckling av den nuvarande s.k. författningsberedskapen på ett sätt som inte inbegriper en ändring av regeringsformens kompetensfördelning mellan riksdag och regering, men en sådan ordning förutsätter att det i större utsträckning går att förutse vilka åtgärder som kan bli nödvändiga. Oavsett vilken väg man väljer är det tydligt att en fortsatt utredning förutsätter grundliga och noggranna överväganden i ljuset av de erfarenheter som tillkommit vid hanteringen av pandemin. Inför valet 2018 föreslog Centerpartiet, tillsammans med allianspartierna, att möjligheterna till en lagstiftning för civila kriser borde utredas. Sedan dess har vi vidhållit denna ställning i bl.a. kommittémotioner. Centerpartiet vill nu åter lyfta frågan om införandet av krislagstiftning.

Demokratins utmaningar och möjligheter

Demokrati är förutsättningen för ett öppet, fritt och väl fungerande samhälle. Under några dramatiska veckor i slutet av 1918 fattade riksdagen beslut om allmän och lika rösträtt. Reformen, som var resultatet av en lång kamp och intensivt påverkansarbete framförallt från kvinnorörelsen, innebar genombrottet för vår moderna demokrati. Hundra år senare är den svenska demokratin i grunden välfungerande och värd att försvara. Demokrati, rättsstatens principer, mänskliga rättigheter och minoritetsskydd kan dock aldrig tas för givna. Dessa värden och värderingar är inte en gång för alla givna utan utmanas, ifrågasätts och hotas. På flera håll i världen motarbetas och försvagas demokratin av auktoritära regimer såväl långt borta som i alltfler europeiska länder och till och med här i Sverige.

För Centerpartiet är utgångspunkten att den svenska demokratin ständigt måste försvaras. Den måste också kontinuerligt utvecklas och anpassas till en föränderlig värld. Skyddet för demokratin behöver därför stärkas i olika avseenden. Vi menar bland annat att det bör prövas om en regel bör införas i grundlagen som gör att demokratin inte kan upphävas.

Efter riksdagsvalet 2018 tog det 134 dagar innan en ny regering kunde bildas. Under sommaren 2021 uppstod en regeringskris efter att riksdagen röstat ned statsminister Stefan Löfvens regering, som sedan åter tillträdde efter någon vecka. Trots att regeringsformen syftar till att underlätta för minoritetsregeringar har det under det senaste decenniet blivit allt svårare för minoritetsregeringar såväl att tillträda som att styra riket. Det parlamentariska läget ser nu helt annorlunda ut, med fler partier och svagare samarbeten än vid regeringsformens tillkomst. Regeringskriser där riksdagen faller en regering som sedan kort därefter åter tillträder bidrar till att öka politikerföraktet och skapar en bild av politiker som ägnar sig mer åt spel än åt politik. Det tar också energi och fokus från det politiska arbetet, såväl för riksdag som för regering. Centerpartiet anser därför att det i regeringsformen bör införas en regel om konstruktivt misstroendevotum som förhindrar riksdagsmajoriteter från att rösta bort sittande regering utan att vara överens om något eget, gemensamt alternativ för att ta över makten.

Även när det gäller budgetreglerna har det visat sig att partitaktiska hänsyn ofta tillåts företräde framför vikten av långsiktigt hållbara regler. Exempelen på detta är ganska många, framförallt under senare år. De budgetregler som togs fram på 1990-talet, och som allmänt anses ha haft en positiv och stabiliserande effekt på svensk ekonomi, har ett mycket svagt konstitutionellt skydd – det finns knappt några grundlagstadganden om budget, och i riksdagsordningen har budgetreglerna samma status som utskottsinitiativ. Översynen av riksdagsordningen 2014 behandlade tyvärr inte denna brist, som också utgör huvudskälet till att regeringar numera har problem, helt eller delvis, att få igenom sina budgetar. Reglerna är komplicerade, men det står klart att delar av effekten av 1990-talets reform håller på att gå förlorade. Det är därför avgörande att strama upp formerna för budgetbeslut, bland annat genom att göra skillnad på tillfälliga och långsiktiga permanenta åtgärder. Centerpartiet anser att vissa grundläggande budgetregler bör grundlagsfästas för att säkerställa att effekten av 90-talets reform inte går förlorad.

Författningsdomstol

Den svenska konstitutionella ordningen vilar på normhierarki och myndigheters och domstolars skyldighet att åsidosätta föreskrifter som står i strid med grundlag eller annan överordnad författning (prövning i efterhand), tillsammans med den prövning som sker genom Lagrådets granskning av lagförslag (förhandsprövning). Normprövning innebär, rent konkret, att föreskrifter på lägre nivå (lagar, förordningar och myndighetsföreskrifter) prövas mot en föreskrift på högre nivå (oftast grundlag, men kan också vara vanlig lag eller förordning). I en konflikt mellan två föreskrifter är det den lägre föreskriften som åsidosätts.

Den svenska ordningen har dock inget instrument för att generellt ogiltigförklara lagstiftning som står i strid med grundlag, utan är begränsad till att tillämpande domstol eller myndighet avstår tillämpning i det enskilda fallet. Det är därför heller inte möjligt att väcka talan i en domstol om att en lag är grundlagsstridig – en sådan prövning kan bara ske i samband med en prövning i sak (s.k. konkret normprövning). I detta hänseende skiljer vi oss från många andra europeiska länder såsom Tyskland, Frankrike och Österrike där prövning kan ske utan att vara direkt kopplad till en sakprövning i ett enskilt fall. En sådan ordning har fördelen att enskilda slipper driva långa, komplicerade och dyra processer i domstol, men framförallt att många övertramp av enskildas fri- och rättigheter på så sätt kan förhindras. Vi har länge drivit frågan om inrättande av en författningsdomstol som en del av en stärkt lagprövning där medborgare som fått sina grundläggande fri- och rättigheter kränkta kan få sina fall prövade.

Flera statliga utredningar har bedömt att en författningsdomstol skulle vara främmande för svensk rättstradition, som så tydligt utgår från den parlamentariska grundprincipen om riksdagen som folkets yttersta företrädare och grundlagsuttolkare. Utifrån senare års såväl konstitutionella som politiska utveckling med såväl större lagteknisk komplexitet som allt starkare inslag av konstitutionalism är en sådan slutsats inte längre lika självklar. Vi anser att en författningsdomstol bör införas som en del av en stärkt normprövning för att ytterligare befästa såväl demokratins fundamentala värden som de grundlagsskyddade fri- och rättigheternas ställning. Formen för en sådan författningsdomstol behöver utredas; ett införande skulle kunna innebära att en helt ny domstol inrättas, men skulle också t.ex. kunna utgöras av en särskild sammansättning av Högsta förvaltningsdomstolen och Högsta domstolen i gemensam sats.

Skydda demokratin

Senare års utveckling visar att vi behöver göra mer för att vår demokrati ska bli starkare och mer robust. Till exempel är ordningen för hur vår grundlag kan ändras ett område där den svenska ordningen sticker ut i ett internationellt perspektiv för sitt svaga skydd. Formerna för beslut om grundlagsändringar regleras i 8 kap. 14 § regeringsformen, och innebär att en grundlagsändring endast kräver två separata riksdagsbeslut, med ett riksdagsval emellan. Detta innebär att en grundlagsändring skulle kunna drivas igenom på relativt kort tid utan tillräckligt utrymme för den nödvändiga debatt och folkliga förankring som bör föregå en ändring av grundlag. Centerpartiet har därför varit pådrivande för 2020 års parlamentariska grundlagsutredning, Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende (dir. 2020:11), som bl.a. ska utreda om formerna för ändring av grundlag behöver ändras, hur domstolarnas och enskilda domares oberoende kan stärkas, möjligheten för Högsta förvaltningsdomstolen och Högsta domstolen att sammanträda i

särskild (gemensam) sammansättning samt Domstolsverkets organisation och styrning och roll.

Plattformsföretagens påverkan på demokratin

I dag sker en stor del av de demokratiska samtalen på arenor som kontrolleras av några få plattformsföretag som har stor påverkan på hur åsiktsbildningen tar sig uttryck genom bl.a. innehållsmoderering. Samtidigt är det genom sociala plattformar som Facebook, Youtube och Twitter som mycket av desinformation, propaganda och näthat sprids. Den påverkan som plattformarna och olika former av digital teknik har på samhället väcker dessutom flera komplexa rättighets- och integritetsfrågor. Likaså är det ur ett demokratiperspektiv problematiskt när åsiktsbildningen i viss utsträckning förs på plattformar som kontrolleras av individer och stater som inte står bakom grundläggande demokratiska principer. Just nu pågår en diskussion inom EU om hur de digitala plattformarna kan regleras, men det finns stora svårigheter att utforma en reglering som är förenlig med yttrandefriheten och som är tillämpbar, ändamålsenlig och anpassningsbar i förhållande till medieformat och affärsmodeller. De olika demokratiutmaningar som de sociala plattformarna gett upphov till är dock genomgripande. Centerpartiet anser därför att det bör tillsättas en utredning för att analysera hur demokratin påverkas av globala plattformsföretag, och om det finns behov av att utveckla lagstiftningen för att stärka skyddet för demokratin.

Valfrågor

Allmänna, hemliga och fria val är den självklara grunden för en demokrati värd namnet. Att medborgare och invånare kan välja – och välja bort – företrädare till de folkvalda församlingarna genom allmänna val är demokratins yttersta och ultimata uttryck. Utan ett välfungerande och tillförlitligt valsystem sätts demokratins själva fundament ur balans. De röstande ska kunna lita på att deras röst räknas och att valresultaten är korrekta, men också kunna vara säkra på att valhemligheten är tryggad. Ett valsystem som saknar legitimitet kan snabbt leda till en nedmontering av det demokratiska systemet. Valsystemet behöver kontinuerligt värnas och stärkas. Centerpartiet var därför pådrivande för tillsättandet av den parlamentariskt sammansatta kommittén med uppdrag att göra en översyn av och överväga förändringar i delar av valsystemet (Stärkt skydd mot manipulationer av valsystemet, dir. 2020:30). Denna översyn omfattade bl.a. behovet av samordning av säkerhetsfrågor, granska skyddet mot otillbörlig påverkan i samband med röstningen, utvärdera reformen med avskärmningar av valsedelställ och föreslå åtgärder för att förbättra tillgängligheten till röstningsförfarandet.

Behov av översyn av valedelsystemet

Till 2018 års val trycktes, enligt Valmyndigheten, ca 673 miljoner valedlar, vilket motsvarar ca 83 valedlar per röstberättigad. Den totala kostnaden för inköp av valedelpapper, tryckning och emballage av valedlar är omfattande, och lägg därtill en betydande miljöpåverkan i form av transporter, pappersförbrukning samt destruktion och återvinning. De valedlar som inte används vid valet kastas/återvinns.

Dagens valsedelssystem kan upplevas svåröverskådligt av många väljare. Det har heller inte blivit lättare varken för väljare eller valförrättare, med de skärpta krav de senaste åren inneburit på en avskärmad plats där valsedlar kan läggas ut. Valmyndigheten har bl.a. i erfarenhetsrapporter efter de senaste tre allmänna valen, hittills förgäves, lyft behovet av en översyn av valsedelssystemet. Valmyndigheten anser att behovet av ett nytt valsedelssystem är både stort och brådskande. De menar att ett nytt valsedelssystem, både på totalen och vad gäller olika typer av valsedlar, skulle ta bort ett antal av de största sårbarheterna i valsystemet. Myndigheten menar i sin erfarenhetsrapport efter 2018 års val att nuvarande system ”orsakar problem som undergräver förtroendet för valet som helhet” och att en förändring av valsedelssystemet är den enskilt viktigaste förbättringsåtgärden när det gäller svenska val.

Även den internationella valobservationsinsatsen vid 2018 års val från OSCE:s kontor för demokratiska institutioner och mänskliga rättigheter (ODIHR) har försökt uppmärksamma behovet av en översyn. Senast har Riksrevisionen i sin granskning av valförfarandet bedömt att med ett annat system för valsedlar skulle varken avskärmning av valsedelsställ sannolikt behövas eller problem med köer, svårigheter att hålla ordning bland valsedlar och förhindra sabotage av olika slag samt behov av större lokaler och fler röstmottagare uppstå. Riksrevisionens bedömning är att ett sätt att avhjälpa dessa problem skulle kunna vara att ersätta nuvarande valsedelssystem med ett system som kräver färre valsedlar.

Valmyndigheten lyfter fram ett valsedelssystem med neutrala valsedlar, dvs. valsedlar utan varken förtryckt partibeteckning eller förtryckta kandidater, där väljaren själv på anvisad plats fyller i en siffra för parti och eventuell personröst som motsvarar partier och kandidater som ställer upp i valet enligt en skriftlig förteckning. Ett sådant system används idag i bl.a. Finland. Ett system med neutrala valsedlar har många fördelar. Valmyndigheten pekar på att det skulle lösa problemet med bevarande av valhemligheten vid valsedelsställena och minska otydligheten kring utläggning av valsedlar. Det skulle också kunna leda till att röstningsprocessen blir enklare och likadan oavsett var och när väljaren röstar samt att partierna oavsett storlek kan få tydligare och mer lika förutsättningar. Det skulle förbättra beredskapen för extra val och genomförande av omval eftersom tryckning och distribution av valsedlar är tidskrävande moment. Färre valsedlar och möjlighet att återanvända redan tryckta valsedlar skulle också minska kostnader och miljöpåverkan.

Även om vallagen regelbundet setts över i olika delar, har inte frågan om valsedelssystemet utretts sedan 2003 års vallagskommitté. Frågan om ett förändrat valsedelssystem har behandlats av konstitutionsutskottet i stort sett årligen sedan 1998. När frågan senast behandlades i 2003 års vallagskommitté, avfärdades frågan i en sju rader lång motivering. Den betonade att det kanske skulle medföra praktiska problem och att gemensamma valsedlar inte heller skulle ge några vinster i praktiskt hänseende. Även argument som att även små förändringar av bestämmelserna om röstning och val kan skapa osäkerhet bland väljarna med minskat valdeltagande som följd och att gemensamma valsedlar skulle kunna bli svåröverskådliga fördes fram. Mot bakgrund av bl.a. dagens mångfald av, och maskineri med, valsedlar anser Centerpartiet att det är hög tid att ifrågasätta och pröva giltigheten i den gällande ordningen.

Valmyndighetens förslag att se över valsedelssystemet i sin helhet, med sikte på ett förenklat, förbättrat och mindre sårbart system, där användningen av neutrala valsedlar och ett system med tryck av en valsedel per val och person särskilt övervägs, ligger i tiden och förtjänar att diskuteras på allvar. I en föränderlig värld måste vi kontinuerligt

utveckla och anpassa oss och vår demokrati. Centerpartiet vill därför utreda hur ett förändrat, förbättrat och förstärkt valsedelsystem ska se ut, inklusive vad gäller tillgängligheten för personer med grav synnedsättning.

Delaktighet och ansvar

En livskraftig och stark demokrati förutsätter allmänhetens delaktighet på många olika sätt och i många olika former. Med detta som utgångspunkt måste alla ha faktiska möjligheter att ta del av och själva delta i de demokratiska processerna. Det handlar om allt från möjlighet att delta i val till att kunna ta del av offentliga handlingar. Människor med olika typer av funktionsnedsättningar, men även såväl yngres som äldres specifika möjligheter och utmaningar när det gäller delaktighet, och den digitala utvecklingens potential för att öka delaktigheten måste ständigt utvärderas och följas upp med anpassade lösningar. Demokratins kostym måste skräddarsys i många storlekar för att alla ska kunna delta och bidra. Framförallt måste myndigheternas arbete för att öka möjligheten till demokratisk delaktighet för personer med funktionsnedsättning stärkas.

Likvärdig tillgång till samhällsservice

Alla ska kunna leva och förverkliga sina drömmar oavsett var man vill bo. För Centerpartiet är det viktigt att politiken utgår från olika förutsättningar och utmaningar i olika delar av landet. Det gäller såväl städer och små samhällen som landsbygd. Alla människor ska garanteras tillgång till sjukvård, utbildning och omsorg samt fysisk och digital infrastruktur. Järnvägen till samhället, vägen till huset, bredbandet till skärmen och vägen till världens kunskap – alla dessa ska vara öppna för alla och tillgängliga för alla.

För att ett samhälle ska fungera och vara attraktivt för boende, företag och besökare krävs en fungerande samhällsservice. Det offentliga ska garantera att en sådan grundläggande samhällsservice finns, i hela landet, nära människan. Den nyligen genomförda primärvårdsreformen, med en mer tillgänglig vård i hela landet, initierades och drevs igenom av Centerpartiet inom ramen för det tidigare budgetsamarbetet med regeringen. För att utveckla det brottsförebyggande arbetet vill Centerpartiet också skapa en mer lokalt förankrad polis i hela Sverige.

Urfolk och nationella minoriteter

Samerna, Europas enda urfolk, bor i delar av Ryssland, Finland, Norge och Sverige. Detta stora landområde kallas för Sápmi. Sápmi breder ut sig över hela den norra delen av Nordkalotten, från ryska Kolahalvön i öster till svenska landskapet Dalarna i söder. Sápmi som begrepp innefattar både landet Sápmi och folket samerna.

Samerna har en lång sammanhängande historisk anknytning till de områden där de bedrivit sin näring och utvecklat sin kultur som går tillbaka till tiden före nationalstatens bildande. Samerna uppfyller därmed kriterierna för ett urfolk. Detta har även bekräftats av riksdagen som år 1977 uttalade att samerna är ett urfolk som har folkrättsligt erkända krav på en kulturell särbehandling i Sverige (prop. 1976/77:80, bet. 1976/77:KrU43). Sedan 2011 anges även i regeringsformen (1 kap. 2 §) att det samiska folkets

möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Av förarbetena till grundlagsändringen följer att avsikten med att ge bestämmelsen en ny utformning var att tydligare spegla samernas särställning och ge uttryck för att samerna inte bara är en minoritet utan även ett urfolk (prop. 2009/10:80 s. 190). Sverige har därmed erkänt att samerna är ett folk, ett urfolk och en minoritet.

En vanlig uppskattning i dag är att det finns 80 000–100 000 samer i Sápmi. Det är osäkert hur många med samiskt påbrå som själva identifierar sig som samer. Några folkräkningar på etnisk grund görs inte, vilket innebär att siffrorna endast är uppskattningar. På 70-talet kom en utredning fram till att det fanns ca 20 000 samer i Sverige. Om man kopplar ihop gamla renlängder och Sametingets röstlängd till SCB:s tregenerationsregister och lägger till barn, föräldrar och syskon (om de är i livet) så får man fram nästan 50 000 personer. Men vilka som själva identifierar sig som samer vet vi inte. En vanlig uppskattning över antalet samer är, enligt Sametinget, 20 000–40 000 i Sverige. Samerna är också sedan år 2000 en av fem nationella minoriteter i Sverige för vilka det finns särskilda bestämmelser avseende bland annat språk och kultur. Det nu gällande övergripande målet för samepolitiken, som fastställdes av riksdagen i december 2005, är att verka för en levande samisk kultur byggd på en ekologiskt hållbar rennäring och andra samiska näringar (prop. 2005/06:1, bet. 2005/06:MJU2, rskr. 2005/06:108).

Renskötseln är intimt sammankopplad med den samiska kulturen med traditioner mycket långt bakåt i tiden. Den har under tusentals år utvecklats från jakt på vildren till dagens renskötsel. Det moderna industrisamhällets framväxt, den ökade urbaniseringen, ett växande elbehov och klimatförändringar är alla exempel på faktorer som har begränsat renskötseln och indirekt kringskurit det samiska folkets möjligheter att leva av sina traditionella näringar, men än i dag är det naturen som styr rennäringens rytm eftersom renen går på naturbete året runt. Det fria naturbetet är en förutsättning för en ekologiskt hållbar rennäring med långsiktigt friska djur.

Renskötselrätten bygger på urminnes hävd, det vill säga att man jagat, fiskat och nyttjat renbetesmarkerna sedan urminnes tid, och råder på ungefär 50 procent av Sveriges yta. Det betyder dock inte att all mark är lämplig eller ens möjlig att nyttja som betesmark. Renskötseln bedrivs redan idag under svåra förhållanden. Betesmarkerna är alltmer fragmentiserade, och konkurrerande anspråk på markanvändning är många och växande. Ett ändrat skogsbruk samt exploateringar av vägar, kraftnät, järnvägar, vattenkraft och gruvindustri har starkt påverkat samebyarnas förutsättningar att bedriva en traditionell renskötsel. Rätten att bedriva renskötsel tillkommer enligt rennärlagen den samiska befolkningen, men för att få utöva den rätten måste man vara medlem i en sameby. Av alla samer i Sverige är det bara ungefär tio procent som är medlemmar i någon sameby. En sameby är ett geografiskt område som ofta sträcker sig från skogsområdena i inlandet till fjällen vid gränsen till Norge. På så sätt följer samebyarnas områden fjällrenens årliga vandringar från skogsland till fjäll.

Det finns totalt 51 samebyar i Sverige, som är indelade i fjäll-, skogs- och koncessionssamebyar. Fjällsamebyarna flyttar med renarna på somrarna till fjällen och på vintrarna till barrskogar österut. Skogssamebyarna stannar i skogslandet året om. I Tornedalen bedrivs koncessionsrenskötsel. Den är speciell eftersom det krävs att en same har tillstånd (koncession) för att bedriva renskötsel. Koncessionshavaren kan sedan sköta ett antal renar åt dem som äger eller brukar jordbruksfastigheter i området. Det förhållandet att samers rättigheter är differentierade beroende på medlemskap i sameby kritiserar ofta av de samer som inte är medlemmar i en sameby. Samebyn utgör både en ekonomisk samarbetsform och ett bestämt landområde. Inom detta område får

medlemmarna i samebyn bedriva renskötsel, uppföra stugor och anläggningar för rennäringen och ta bränsle och byggnadsvirke för husbehov och slöjdvirke. I delar av området får medlemmarna dessutom fiska och jaga. Reglerna för samebyarna regleras i rennäringslagen. Inom en sameby finns flera olika renskötsel företag som består av en eller flera ägare. Samebyn drivs en av styrelse som väljs årligen. Styrelsen fattar kollektiva beslut om betesmarker, gården m.m. Varje renägare beslutar själv om sina egna renar. En ansökan om att bli medlem i en sameby behandlas av samebyns årsstämma, som beslutar vem eller vilka som får bli medlemmar.

Sametinget i Sverige inrättades 1993, efter 20 års statligt utredande. Av riksdagsbeslutet framgår att Sametinget inte är ett organ för samiskt självstyre utan mera ska likna en statlig myndighet med en folkvald ledning. Sedan 2007 har också Sametinget myndighetsansvar för rennäringsfrågorna. Eftersom samers inflytande och samiska rättigheter rör aspekter inom många olika politikområden behöver följaktligen åtgärder vidtas inom dessa. För att öka kunskapen och förståelsen för Sveriges folkrättsliga ansvar för urfolket samerna, skulle en kontaktyta för dialog mellan företrädare för det samiska folkvalda organet Sametinget och Sveriges riksdag behöva utvecklas.

Utvecklingen av samiska rättigheter befinner sig just nu i ett dynamiskt skede med pågående processer på flera områden. Från och med 1 mars 2022 gäller den nya konsultationsordningen för frågor som rör det samiska folket. Konsultationsordningen innebär överlag en skyldighet för regeringen och dess myndigheter, kommuner och regioner att konsultera Sametinget innan beslut i ärenden som kan få särskild betydelse för samerna. Om ett beslut är av särskild betydelse för en samisk organisation eller sameby ska även dessa, vid behov, konsulteras. Konsultationen ska eftersträva enighet eller samtycke i den aktuella frågan, ske i god anda och, om det inte medför betydande olägenhet, ske i den form som Sametinget önskar. Det som framkommer vid konsultationen ska dokumenteras.

I januari 2017 träffades en överenskommelse om en nordisk samekonvention mellan företrädare för de svenska, norska och finländska regeringarna och representanter för de tre nordiska sametingen. Konventionen, som ännu inte är ratificerad, anger vissa minimirättigheter som staterna kan vidareutveckla och ger verktyg för en förbättrad dialog mellan stat, myndigheter och det samiska folket. Sametingen i Sverige, Norge och Finland har vid samiskt parlamentariskt råd under 2018 skickat in en hemställan om ett antal ändringar till respektive lands regeringar. Den nordiska samekonventionen är ännu inte ratificerad.

I januari 2020 avgjorde också Högsta domstolen det s.k. Girjas målet, NJA 2020 s. 3, om rätten att upplåta småviltsjakt och fiske inom samebyns område. Konflikter om vem av staten eller samebyarna som besitter dessa rättigheter har pågått i decennier men har hittills aldrig hanterats politiskt. Högsta domstolen fann att Girjas sameby, grundat på urminnes hävd, har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske inom samebyns område. Domen gäller endast Girjas sameby men de principiella slutsatserna är generella, även om det är svårt att säga hur långt HD:s prejudikat når; andra samebyar har ingen motsvarande rätt grundat på domen. Frågan om urminnes hävd måste bedömas i varje enskilt fall. Utöver den uppenbara betydelsen för relationen mellan samebyarna och staten, har Girjas domen emellertid också konsekvenser för hur framtida tvister kopplade till mark och naturresurser inom Sápmi kan komma att utvecklas. Det handlar då om verksamheter med avsevärt större ekonomisk och fysisk påverkan både lokalt och nationellt än jakt och fiske (en betydande del i sig), såsom gruvnäring, skogsbruk, turism samt vatten- och vindkraft. Dessutom föreligger ett mycket angeläget behov av

att utreda frågor om jakt- och fiskerätt för de samer som står utanför samebyarna, men även allmänhetens, och inte minst lokalbefolkningens, möjligheter att jaga och fiska måste beaktas. För många som bor i fjällänen, och för många friluftslivs-, jakt- och fiskeintresserade i hela landet, är möjligheten till rekreation och friluftsliv, jakt och fiske avgörande livskvalitets- och livsstilsaspekter. Denna aspekt får inte glömmas, eller prioriteras, bort. Frågan måste därför hanteras politiskt för att få till stånd närproducerade lösningar i dialog mellan samer såväl som mellan samer och icke-samer. Fler utdragna och uppsplitande rättsprocesser är inte önskvärda.

Det är också värt att notera att Girjasdomen hanterar frågan om samebyn som rättighetsbärare; av det samiska folket är dock endast en minoritet medlemmar i en sameby. Samebyarna kan därför inte påklädas rollen som företrädare för urfolket samerna och det är heller inte självklart att stärkta rättigheter för samebyarna innebär stärkta rättigheter för folkgruppen som helhet. Lokala konflikter och interna motsättningar har också blossat upp med anledning av Girjasdomen, en konsekvens av en minst hundra år lång samepolitik där staten förhållit sig passiv i att utreda samiska rättighetsfrågor. Med anledning av Girjasdomen har regeringen tillsatt den s.k. Renmarkskommittén för att genomföra en översyn av rennäringslagen som reglerar bl.a. renskötselrätten och grunderna för, och medlemskap i, samebyarna. Utredningen ska bland annat utreda i vilka delar av statligt ägd mark som samebyar genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske, ta ställning till om ensamrätten till upplåtelser av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt, föreslå hur samebyarna bör vara organiserade, bedöma om det bör inrättas en förlikningsmekanism för att lösa tvister mellan samebyar, markägare och andra nyttjanderättshavare till mark som rör frågor om renskötselrätt samt analysera om en rätt till jakt och fiske också tillkommer de samer som inte är medlemmar i samebyar.

De övergrepp och den diskriminering som svenska staten historiskt har utsatt samer och andra nationella minoriteter för och som fortfarande pågår på många plan är ofta okända för både beslutsfattare och allmänhet. Den dåvarande jordbruksministern, med ansvar för samefrågor, uttalade följande vid den s.k. urfolksdagen i Tärnaby den 9 augusti 1998:

Jag tycker att vi måste ha lärt oss någonting av historien och jag vill gärna ta det här tillfället i akt och säga till er, som representant för den svenska regeringen och det svenska samhället att jag är väl medveten om det förtryck som Sverige har utövat över det samiska folket genom historien. Jag vill å regeringens vägnar be om ursäkt för det. [...] Vi kan inte på något sätt acceptera det förtryck, t.ex. att samer har förvägrats att använda sitt språk, de tvångsförflyttningar och de många uttryck för förtryck som vi har gjort oss skyldiga till genom årens lopp. Det finns heller ingen annan möjlighet för det svenska samhället att komma vidare, än att be om ursäkt för de övergreppen.

Filmen Sameblod väckte stort nationellt och internationellt intresse och har väckt frågor om varför staten inte agerat och utrett vad som egentligen hänt under historiens lopp, och vad som händer idag. Dessa diskussioner har dock länge förts i det samiska samhället och i Sametinget. Sametinget och Diskrimineringsombudsmannen (DO) arbetar sedan 2015 gemensamt med att verka för att inrätta en oberoende sanningskommission om historiska skeenden och övergrepp på samer genom historien.

Den 3 november 2021 beslutade regeringen till slut att inrätta en sanningskommission som ska kartlägga och granska den gentemot samerna förda politiken i ett historiskt perspektiv och dess konsekvenser för det samiska folket, ett efterlängt steg i rätt riktning.

Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset (STR-T) och Met Nuoret lämnade i oktober 2016 in en ansökan om medel till regeringen för en förstudie till genomlysning av svenska statens övergrepp på tornedalingar och meänkielitalande. I april 2018 överlämnades förstudien Då var jag som en fånge – Statens övergrepp på tornedalingar och meänkielitalande under 1800- och 1900-talet till dåvarande kulturministern. Svenska Tornedalingars Riksförbund överlämnade vid samma tillfälle skriftligen en begäran om att en sannings- och försoningskommission skulle upprättas. I juni 2020 tillsattes sannings- och försoningskommissionen efter dialog med STR-T och Met Nuoret.

Att processerna med sannings- och försoningskommissionerna nu inletts är mycket välkommet och efterlängtat. Utan en ordentlig genomlysning där saker lyfts upp i ljuset kan Sverige inte göra sig fritt från förlegade och diskriminerande föreställningar om samer och nationella minoriteter. Men Sveriges förtryck av samerna och nationella minoriteter är emellertid inte bara urfolkets och minoriteternas historia, utan en del av vår gemensamma historia, av majoritetssamhällets historia. Centerpartiet anser därför att Forum för levande historia bör få till uppgift att beskriva och informera om hur Sverige behandlat samer, tornedalingar, lantalaiset och kväner, judar, romer och sverigefinnar med bland annat rasbiologi, skullmätningar, tvångsförflyttningar, nomadskolor, arbetsstugor och assimilering. Uppdraget bör läggas in i myndighetens regleringsbrev, men bör utföras och utformas i nära samarbete med den samiska befolkningens och övriga minoriteters befolkning.

Ytterligare ett sätt att läka såren som statliga historiska åtgärder orsakat är frågan om repatriering av samiska kvarlevor. Repatriering är en process för återbördande av föremål eller kvarlevor till deras ursprungliga eller rättmätiga platser. Begreppet inrymmer också ett försoningsarbete: att göra upp med ett smärtsamt förflutet och återskapa förtroendet mellan den som tog och den som blev drabbad. Samerna har under många år begärt att svenska staten ska återlämna de mänskliga kvarlevor som finns i statens förvar, såsom på statliga museer och andra samlingar. Trots detta är det fåtal kvarlevor som återbördats och kunnat begravas. Den 9 augusti 2019 skedde den hittills största repatrieringen av samiska kvarlevor i Sverige när kvarlevorna av 25 individer återbördades till sin ursprungliga viloplats på Gammplatsen i Lycksele, där de grävdes upp på 1950-talet. Så sent som i början av 60-talet grävdes ett 25-tal gamla samiska gravar upp vid gamla Vilasunds kapell. Under- och överkäkar fördes till Tandläkarhögskolan i Umeå för att sedan i september 2020 återbördas för återbegravning i Tärnaby.

Av 2018 års museilag framgår det tydligt att museer ska delta i repatriering. Även i det internationella museisamarbetet ICOM:s föreskrifter, och i urfolkskonventionen, framgår att repatriering ska göras tillsammans med urfolk och lokalbefolkning. I samband med den nya lagen fick Historiska museet huvudansvar över övriga museer i detta hänseende. Riksantikvarieämbetet fick samtidigt i uppdrag att ta fram vägledningar till museer och presenterade 2020 två dokument: Stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar och Stöd för museer i återlämnandeärenden av kulturföremål. Inför 2020 års granskning av situationen för mänskliga rättigheter i Sverige av FN:s råd för mänskliga rättigheter har Samiska rådet i Svenska kyrkan, Svenska kyrkan och Sveriges Kristna Råd i sitt yttrande framfört vikten av att svenska staten så snart som möjligt utformar ett nationellt relevant och sammanhållet regelverk, samt nationell finansiering av repatriering av samiska kvarlevor. Sametinget och Svenska kyrkan har också framfört bedömningen att nuvarande författningsreglering är otillräcklig för att leva upp till internationell standard för dels samiskt självbestämmande över mänskliga kvarlevor,

dels de etiska regler som svenska museer åtagit sig att följa på området. Sametingets möjligheter att begära repatriering och besluta om återbördande av kvarlevor behöver stärkas, något som blev tydligt under arbetet med repatriering och återbördande i Lycksele. Sametinget och Svenska kyrkan har därmed tagit fram två bra förslag till ändring i begravningslagen och kulturmiljölagen som skulle underlätta dessa processer. Centerpartiet anser att det är angeläget att staten skyndsamt säkerställer regelverk och finansiering för ett fortsatt återbördande av samiska kvarlevor och kulturföremål och att man hör sammar Sametingets och Svenska kyrkans förslag på lagändringar för att möjliggöra detta.

Nationella minoriteter och nationella minoritetsspråk

Sverige har i 20 år haft en särskild och samlad politik för att stärka de nationella minoriteterna och stödja de nationella minoritetsspråken. Minoritetspolitiken inrättades som eget politikområde i samband med att Sverige 2000 ratificerade ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (ramkonventionen) och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (språkstadgan). Det finns sedan länge minoritetsgrupper som bidragit till det gemensamma kulturarvet i Sverige och i de flesta andra länder i Europa. För att värna minoriteterna och säkerställa efterlevnaden av deras rättigheter har internationella mellanstatliga organisationer som FN och Europarådet arbetat med minoritetsfrågor sedan 1950-talet. Syftet är att säkra fred och att värna minoritetsspråk och minoritetskulturer som annars riskerar att gå förlorade. Processen med nationella minoriteters rättigheter inom Europarådet tog fart under 1980-talet när organisationens arbete med konventioner på området påbörjades.

Ett mål för minoritetspolitiken beslutades av riksdagen i samband med att ett samlat politikområde inrättades 2000. Målet är att ge skydd för de nationella minoriteterna och att stärka deras möjlighet till inflytande, samt att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. Det övergripande målet bröts genom reformen 2010 ner i tre delområden: diskriminering och utsatthet, inflytande och delaktighet samt språk och kulturell identitet (prop. 2008/09:158 s. 45–46). Regeringen bedömde i propositionen att Sveriges internationella åtaganden om de nationella minoriteternas rättigheter inte i tillräcklig grad omvandlats till praktiska resultat, och i vissa fall inte införlivats korrekt i svensk rätt. 2018 tillsattes således en utredning för att analysera och föreslå hur ansvaret för samordning, utveckling och uppföljning av minoritetspolitiken ska organiseras i syfte att åstadkomma en stärkt minoritetspolitik. I betänkandet, SOU 2020:27 Högre växel i minoritetspolitiken, framgår bl.a. problem med otydliga uppdrag för uppföljningsmyndigheterna, som dessutom har svaga mandat i förhållande till andra myndigheter, kommuner och regioner. Det är dessutom oklart vad de nationella minoriteterna kan förvänta sig av uppföljningsmyndigheterna. Vidare är det också tydligt att språkbytesprocessen fortgår, något som särskilt inskräper vikten av att ytterligare stärka minoritetspolitiken för att kunna skydda minoritetsspråken som levande språk. Utredningen har presenterat underbyggda och gedigna förslag, men problemet i det här läget är inte bristen på utredning, utan bristen på genomförande. Det är därför angeläget att fortsätta arbetet med att säkerställa att de nationella minoriteternas rättigheter, som är en del av det internationella ramverket till skydd för de mänskliga rättigheterna, efterlevs i praktiken. I detta arbete krävs, som regeringen anförde, systematik, långsiktighet och uthållighet.

Utöver dessa konkreta åtgärder anser vi att de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken bör framgå av regeringsformen. Även det allmännas ansvar för att främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige, och det allmännas särskilda ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken bör inbegripas i regleringen. Att inkludera de nationella minoriteterna och minoritetsspråken skulle såväl förtydliga lagstiftarens långsiktiga och uppriktiga avsikt att värna våra nationella minoriteter som klargöra hur centrala och värdefulla dessa grupper är för vårt samhälles historia och framtid.

Språkcentrum och resursbibliotek för meänkieli

Ett ytterligare led i att stärka den tornedalska minoritetens ställning och stödja de meänkielitalande är inrättandet av ett meänkielicentrum och resursbibliotek för meänkieli i Övertorneå. Efter synpunkter från såväl Europarådets ministerkommitté som nationella myndigheter såsom Institutet för språk och folkminnen (Isof) och Kungliga biblioteket om behovet av språkcentrum för de nationella minoritetsspråken beslutade regeringen i december 2021 att ge Isof i uppdrag att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli (i Övertorneå) och romani chib under perioden 2022–2024. Centerpartiet har länge drivit på för ett språkcentrum och resursbiblioteket såväl för meänkieli i Övertorneå som för övriga minoritetsspråk, och framhåller vikten av att långsiktig finansiering säkras även efter perioden 2022–2024.

Älvdalskan som minoritets- eller landsdelsspråk

Representanter för Ulum Dalska och Älvdalens kommun har under lång tid framfört att älvdalskan bör erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige. Trots att det motionerats om frågan i riksdagen i flera år har varken regeringen eller riksdagen vidtagit några åtgärder. Älvdalskan är nära besläktad med närliggande ovansiljanmål som Orsamål och Våmhusmål, som tillsammans förgrenade sig från fornnordiska på 1300-talet. Älvdalskan utmärker sig genom en rad arkaismer och novationer. Bland annat har älvdalskan bevarat ett äldre kasussystem, fornnordiskans stavelsekvantitetssystem med korta, långa och överlånga stavelser. Den har också bevarat ljud som [w] och [ð] och har även som ensam nordisk varietet bevarat fornnordiskans nasala vokaler. Flertalet experter har konstaterat att älvdalskan ska betraktas som ett eget språk, och det finns många likheter mellan situationen för älvdalskan och andra små och utrotningshotade språk i världen.

Att garantera en grupp sina språkliga rättigheter är en grundläggande mänsklig rättighet som finns förankrad i FN:s konvention om mänskliga rättigheter. I dag har barn med älvdalska som modersmål ingen rätt till skolundervisning vare sig på eller i älvdalska. Dessutom är barnens rätt att utveckla och tillägna sig det egna modersmålet förankrad i den svenska språklagen, som tillkom 2009. Älvdalskan, som enbart talas i Sverige, är också en betydelsefull del av det svenska kulturarvet. Många, både i och utanför Älvdalen, anser att denna språkliga varietet bör bevaras till kommande generationer. Det vore en tragedi om älvdalskan, Sveriges äldsta bevarade språk, skulle dö ut. Centerpartiet anser därför att regeringen bör utreda möjligheterna att erkänna älvdalskan som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag.

De nationella minoriteternas möjligheter att informera

Ytterligare ett led i att stärka de nationella minoriteterna och deras egenmakt är att anförtro dem uppgiften att informera om sin minoritet och sitt minoritetsspråk till företrädare för respektive minoritet.

Länsstyrelsen i Stockholms län är tillsammans med Sametinget ansvarig för att samordna och följa upp hur Sveriges minoritetspolitik genomförs i landets kommuner. Sametinget ansvarar för samerna och Länsstyrelsen i Stockholms län ansvarar för judarna, romerna, sverigefinnarna och tornedalingarna. Länsstyrelsen och Sametinget gör årligen en samlad bedömning av hur lagen efterlevs och rapporterar detta till regeringen. Myndigheternas uppdrag avser hela landet. Detta innebär till exempel att Sametinget och Länsstyrelsen i Stockholms län genomför informations- och utbildningsinsatser och ger stöd till kommuner och andra myndigheter. I uppdraget ingår att fördela statsbidrag till kommuner, regioner och nationella minoritetsorganisationer.

År 2010 byggde Sametinget på uppdrag av regeringen en webbplats, minoritet.se, om de nationella minoriteterna och den nya minoritetsspråksreformen som trädde i kraft 2010. [Minoritet.se](http://minoritet.se) sprider kunskap om urfolket samerna och Sveriges nationella minoriteter judar, romer, sverigefinnar och tornedalingar. Sametinget ansvarar för minoritet.se och i arbetet med webbplatsen involveras de berörda folkgrupperna. Genom aktuella reportage kan besökare lära sig mer om urfolket samerna och de nationella minoriteternas kultur, språk och vardag. Det långsiktiga målet och ett naturligt nästa steg i arbetet med att stärka minoriteterna är att varje minoritet får bära informationsuppdraget för sin minoritet.

Ökat stöd till minoritetsorganisationerna

Minoritetspolitiken ska genomföras tillsammans med de nationella minoriteterna, inte av andra för minoriteterna. Därför är delaktighet och inflytande ett av politikområdets tre delområden. Civilsamhällets betydelse för att vårda, värna och utveckla de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken kan knappast nog understrykas. Hade det inte varit för vissa ideella organisationer, t ex Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaisets (STR-T) arbete med meänkieli, är frågan om vissa av de nationella minoritetsspråken ens överlevt till dags dato. Vidare kan frågan ställas om revitaliseringsarbetet hade kommit igång i tid och haft den kraft det har utan dessa organisationer. Att de idéburna organisationerna har ekonomiska och praktiska förutsättningar att bedriva en bra verksamhet är därför av stor vikt för att minoritetspolitiken ska kunna genomföras i praktiken.

Malin Björk (C)

Catarina Deremar (C)

Christofer Bergenblock (C)

Ulrika Liljeberg (C)

Kerstin Lundgren (C)

Mikael Larsson (C)

Niels Paarup-Petersen (C)

Anna Lasses (C)

Elisabeth Thand Ringqvist (C)

Anders Ådahl (C)

Helena Vilhelmsson (C)

Rickard Nordin (C)